

Owady pod mikroskopem

dr. Wojciech Szczepański, dr. Waldemar Żyła

Organizator

Województwo
Śląskie

Muzeum
Górn Śląskie
w Bytomiu

Systematyka

Systematyka organizmów, systematyka biologiczna – najstarsza dziedzina nauk biologicznych, nauka zajmująca się klasyfikowaniem, katalogowaniem oraz opisywaniem organizmów w oparciu o badania ich różnorodności, pochodzenia i pokrewieństwa.

Systematyka grupuje organizmy w jednostki stanowiące taksony w hierarchicznej strukturze kategorii systematycznych, w wyniku czego powstaje układ systematyczny (system). Reguły klasyfikacji i nazewnictwa systematycznego określa taksonomia, a relacje pokrewieństwa ewolucyjnego między taksonami – filogenetyka.

Taksonomia

(gr. taksis – układ, porządek + nomos – prawo) – poddyscyplina systematyki organizmów, nauka o zasadach i metodach klasyfikowania, w szczególności o tworzeniu i opisywaniu jednostek systematycznych (taksonów) i włączaniu ich w układ kategorii taksonomicznych.

Zadaniem metod taksonomicznych jest pogrupowanie zbioru elementów dowolnej natury na bardziej jednorodne statystycznie podzbiory spełniające zarazem formalne warunki rozłączności, zupełności oraz niepustości.

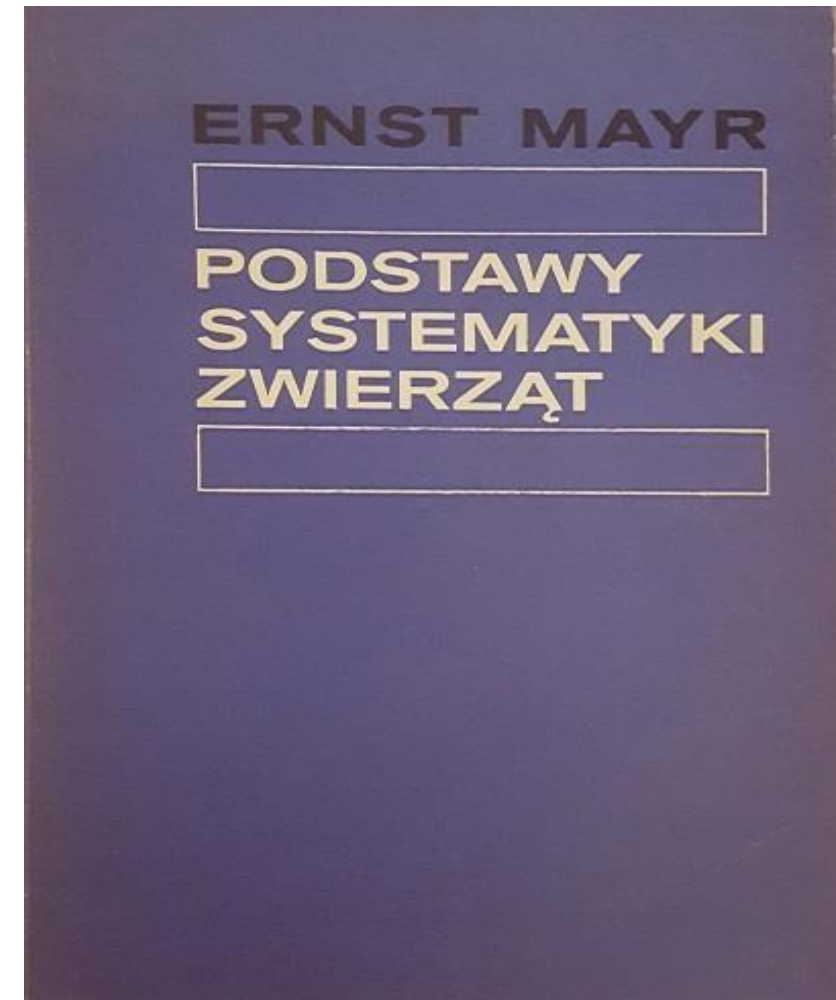
Nauka o zasadach i metodach klasyfikowania, w szczególności o tworzeniu i opisywaniu jednostek systematycznych: taksonów.

Jednym zdaniem...

Systematyka – nauka zajmująca się klasyfikowaniem, opisywaniem i katalogowaniem organizmów

Taksonomia – teoria i praktyka klasyfikowania organizmów

Klasyfikacja – wyodrębnianie, porządkowanie i szeregowanie hierarchiczne taksonów

---

Takson a gatunek

Takson jest grupą realnie istniejących organizmów uważanych za jednostkę dowolnego szczebla klasyfikacji hierarchicznej (wg. Simpson).

Gatunek to wspólnota rozrodcza populacji, izolowana rozrodczo od innych wspólnot, która zajmuje określoną niszę ekologiczną (wg. Mayr 1982).

Gatunek

Gatunek – termin stosowany w biologii, pod pojęciem którego najczęściej rozumie się:

- w znaczeniu ogólnym – zbiór osobników posiadających podobne cechy, o wspólnym pochodzeniu, zbliżonych wymaganiach środowiskowych oraz zdolnych do swobodnego krzyżowania się w warunkach naturalnych i wydających płodne potomstwo.
  - w systematyce organizmów – podstawową jednostkę formalną organizacji świata ożywionego i jednocześnie najniższą z podstawowych kategorii systematycznych, stosowanych w hierarchicznej strukturze klasyfikacji biologicznej.
-

Kolejność działań podczas opracowywania materiału

- Preparowanie
- Etykietowanie (etykiety lokalizacyjne):
  - kraj, miejscowość (+ współrzędne stanowiska i dane środowiskowe), data, nazwisko zbieracza
  - przed nazwiskiem: leg. – legit = zebrał
  - lub coll.– collector = zbieracz
- Oznaczanie (przy użyciu kluczy)
- Etykiety determinacyjne:
  - pełna nazwa rodzajowa i gatunkowa (+ data), imię (inicjał) i nazwisko opracowującego
  - przed nazwiskiem: det. – determinatio = oznaczył

Co musi znać biolog

- Biolog musi prawidłowo nazwać gatunek i zaszeregować go do odpowiedniej grupy taksonomicznej – musi obecnym i przyszłym pokoleniom jednoznacznie powiedzieć co bada i analizuje.
- Obok nazwy gatunku, rodziny biolog musi znać nazwy taksonów wyższego rzędu dla badanego gatunku – tzw. zaszeregowanie taksonomiczne.
- Aby znaleźć prace naukowe dotyczące danego gatunku biolog musi poznać jego wszystkie egzystujące w nauce nazwy łacińskie, nazwy łacińskie związane z zaszeregowaniem taksonomicznym, nazwy w języku publikowanej pracy, często z datą/datami kiedy nazwa została zmieniona.
- Biolog musi umieć powołać się na co najmniej jedno źródło, w którym nazwy gatunków są uznawane za wiarygodne.

Klucze do oznaczania

Typy Kluczy

- Dichotomiczne (układ 0 - 1, cecha jest lub jej nie ma na danym poziomie analizy)
- Obrazkowe (wszystkie cechy na danym poziomie podane są równocześnie)

Ze względu na sposób podania informacji klucze dichotomiczne mogą tylko zawierać opis jak również opis z ilustracjami pomocniczymi.

POLSKIE TOWARZYSTWO ENTOMOLOGICZNE
Nr 167 serii kluczy

KLUCZE DO OZNACZANIA OWADÓW POLSKI

Część XXIV

Błonkówki – *Hymenoptera*

Zeszyt 68a

Pszczolowate – *Apidae*

Wstęp i podrodzina lepiarkowate – *Colletinae*

Opracowali

Dr hab. TADEUSZ PAWLIKOWSKI i dr WALDEMAR CELARY

TORUŃ 2003

III. KLUCZE DO OZNACZANIA

Rodzina: pszczolowate – *Apidae*

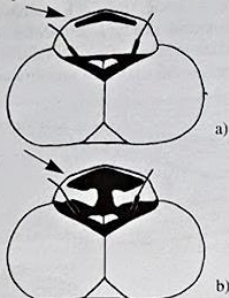
Klucz do oznaczania podrodzin

1. Tułów ze szwami preepisternalnymi na bokach (rys. 1) ..... 2.
- Tułów bez szwów preepisternalnych ..... 3.
2. Języczek krótki i szeroki, na końcu wycięty (rys. 3) ..... *Colletinae*, str. 28.
- Języczek wydłużony i wąski, na końcu zastrzony (rys. 4) .....
..... *Haliclinae*, zesz. 68b.
3. Głowa z dwoma szwami podczułkowymi, u samic także z wyraźnymi
zagłębieniami twarzowymi (rys. 5) ..... *Andreninae*, zesz. 68d.
- Głowa z jednym szwem podczułkowym, u samic bez zagłębień twarzowych
(rys. 6-7) ..... 4.
4. Głaszczki wargowe z cylindrycznymi członami o podobnej długości (rys. 3-4)
..... *Melittinae*, zesz. 68e.
- Głaszczki wargowe z silnie wydłużonymi i spłaszczonymi pierwszymi dwoma
członami (pozostałe dwa krótkie i cylindryczne) (rys. 2) ..... 5.
5. Warga górna znacznie dłuższa od szerokości, rozszerzona u nasady (rys. 8).
Szew podczułkowy uchodzi do zewnętrznego brzegu jamki czułkowej (rys. 6).
Przednie skrzydła z dwiema komórkami kubitalnymi, zazwyczaj podobnej
długości (rys. 19). Samice nie pasożytniczych gatunków z aparatem
przenoszącym pyłek w formie szczoteczki na sternitach odwłoka (rys. 15) ...
..... *Megachilinae*, zesz. 68f.
- Warga górna szersza od długości (rys. 9), jeżeli dłuższa od szerokości to
zwążona u nasady. Szew podczułkowy uchodzi do wewnętrznego brzegu jamki
czułkowej (rys. 7). Przednie skrzydła zazwyczaj z trzema komórkami
kubitalnymi (rys. 20), jeżeli z dwiema, to najczęściej pierwsza jest dużo
większa od drugiej (rys. 21). Samice nie pasożytniczych gatunków z aparatem
przenoszącym pyłek na goleniach tylnych nóg (rys. 12-14) ..... 6.
6. Odległość między ujściami żyłek powrotnych mniejsza od dwukrotnej długości
pierwszej żyłki powrotnej lub równa jej długości (rys. 20, 23, 24, 25, 26).
Prawie wszystkie samice i bardzo wiele samców z płytką pygidialną (rys. 17).
Samice gatunków nie pasożytniczych z aparatem przenoszącym pyłek w for-

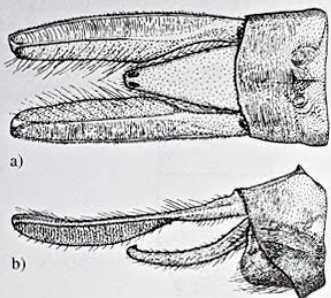
Klucze dichotomiczne – przykłady

90

2b) – zadeček tmavě hnědý až černý se světlými skvrnami na všech člácích s modrou, zelenou či žlutou barvou. Křídla průzračná nebo (šídlo rudonohé, *Aeshna viridis*) se slabým hnědavým odstínem, žilky na křídlech (mimo kostální žilky) černé. Čelo shora s dobře patrnou srpkovitou skvrnou, která je (s výjimkou šídla rudonohého, *Aeshna viridis*) spojena černou spojkou se zadní skvrnou v místě očí a vytváří tak skvrnu v podobě písmene „T“ (obr. 130b)..... 3

Obr. 130
Detail hlavy, pohled shora
a – šídlo velké (*Aeshna grandis*)
b – šídlo rodu *Aeshna*

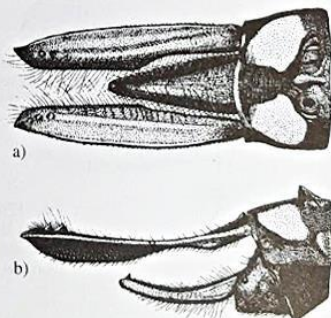
Obr. 131
Zadečkové přívěsky samečka šídla velké (*Aeshna grandis*, ♀),
a – pohled shora, b – pohled z boku

3a) /2b/ – oči spojené v linii, která je kratší než strana záhlaví (= zaočního trojúhelníku), (obr. 132a). Samčí zadečkové přívěsky viz obr. 133. .... šídlo horské (*Aeshna caerulea*)

3b) – oči spojené v linii výrazně delší než je strana záhlaví (= zaočního trojúhelníku) (obr. 132b)..... 4

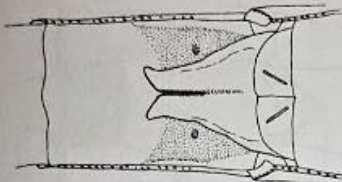

Obr. 132.
Detail hlavy, pohled shora
a – šídlo horské (*Aeshna caerulea*)
b – ostatní druhy rodu *Aeshna*

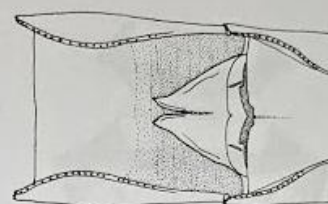

Obr. 133
Zadečkové přívěsky samečka šídla horského (*Aeshna caerulea*, ♀),
a – pohled shora, b – pohled z boku

99

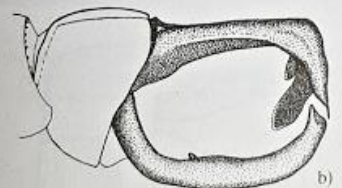
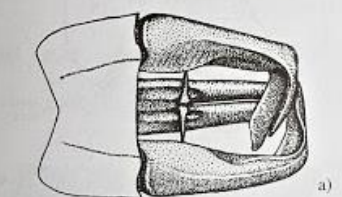
Obr. 166
8.–9. zadečkový článek samičky křínatky obecné (*Gomphus similimus*, ♀),
pohled zespodu na kladélkovou chlopi

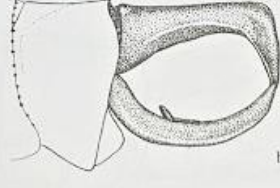
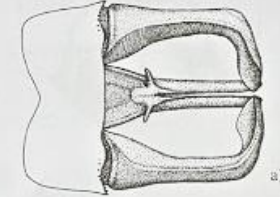
Obr. 167
8.–9. zadečkový článek samičky křínatky žluté (*Gomphus vulgatissimus*, ♀),
pohled zespodu na kladélkovou chlopi

XVIII. Klíč na křínatky rodu *Onychogomphus*

- 1a) – 3. tmavý pruh na boku hrudi ve své dolní části není širší než žlutý pruh mezi 2. a 3. tmavým pruhem. Samčí horní zadečkové přívěsky se subapikálním zubem (obr. 168), samička se dvěma malými jednoduchými výrůstků v záhlaví (obr. 170). Tvar samičí kladélkové chlopi viz obr. 171a ..... křínatka vidlitá (*Onychogomphus forcipatus*)
- 1b) – 3. tmavý pruh na boku hrudi ve své dolní části zřetelně širší než žlutý pruh mezi 2. a 3. tmavým pruhem. Samčí horní zadečkové přívěsky bez subapikálního zubu, samička bez výrůstků v záhlaví, tvar samičí kladélkové chlopi viz obr. 171b ..... křínatka žlutořtitá (*Onychogomphus uncatius*)
- Tento druh nebyl dosud na našem území potvrzen, byl však již nalezen v Německu.

Obr. 168
Samčí zadečkové přívěsky samečka křínatky vidlité (*Onychogomphus forcipatus*, ♂)
a – pohled shora, b – pohled z boku

Obr. 169
Samčí zadečkové přívěsky křínatky žlutořtité (*Onychogomphus uncatius*, ♀)
a – pohled shora, b – pohled z boku

Klucze dichotomiczne – przykłady

Tablica 47. SŁONKOWATE *Scolopacidae* cd. PŁATKONOGI *Phalaropodidae*

Bataliony

231. **BATALION** *Philomachus pugnax* ●○. W upierzeniu godowym dymorfizm płciowy wyraźny bogatym, o zmiennym w ubarwieniu upierzeniem ♂. ♀ mniejsza. ♂ w upierzeniu spoczynkowym przypomina ♀, lecz mniej prążkowany — pierś jednolicie kremowa. W locie „krępa” sylwetka, rysunek na skrzydłach i 2 białe plamy na kapturze. **Głos:** odzywa się rzadko cichym kak, samica przy gnieździe, oblatując zbliżającego się wroga, cicho pomrukuje um-um. **Ciało** ♂ 30 cm, siąg 59 cm, ♀ 22 cm, siąg 44 cm.

Płatkonogi

Nieduże ptaki o cienkim, sztyłkowanym dziobie. Palce obrzeżone płatkami skóry. Występuje dymorfizm płciowy. Samice większe i żywiej ubarwione od samców. Często pływają. Gnieźdzą się na ziemi.

232. **PŁATKONÓG PŁASKODZIOPY** *Phalaropus fulicarius* □. W upierzeniu godowym jaskrawordzawy, z białym policzkiem i ciemnym wierzchem głowy. ♂ może mieć mniej lub wyraźniej biały brzuch. W upierzeniu spoczynkowym brązowy wierzch ciała i biały spód. Dziób dość silny, żółty u nasady, spłaszczony. W locie biały pas na skrzydłach. Pływa „wysoko” jak korek, często nawet na otwartym morzu (budowa nogi: p. rysunek). **Głos:** wabiący wik, prip, na lęgowiskach szybkie tik-tik-krrii. **Ciało** 20 cm, siąg 40 cm.

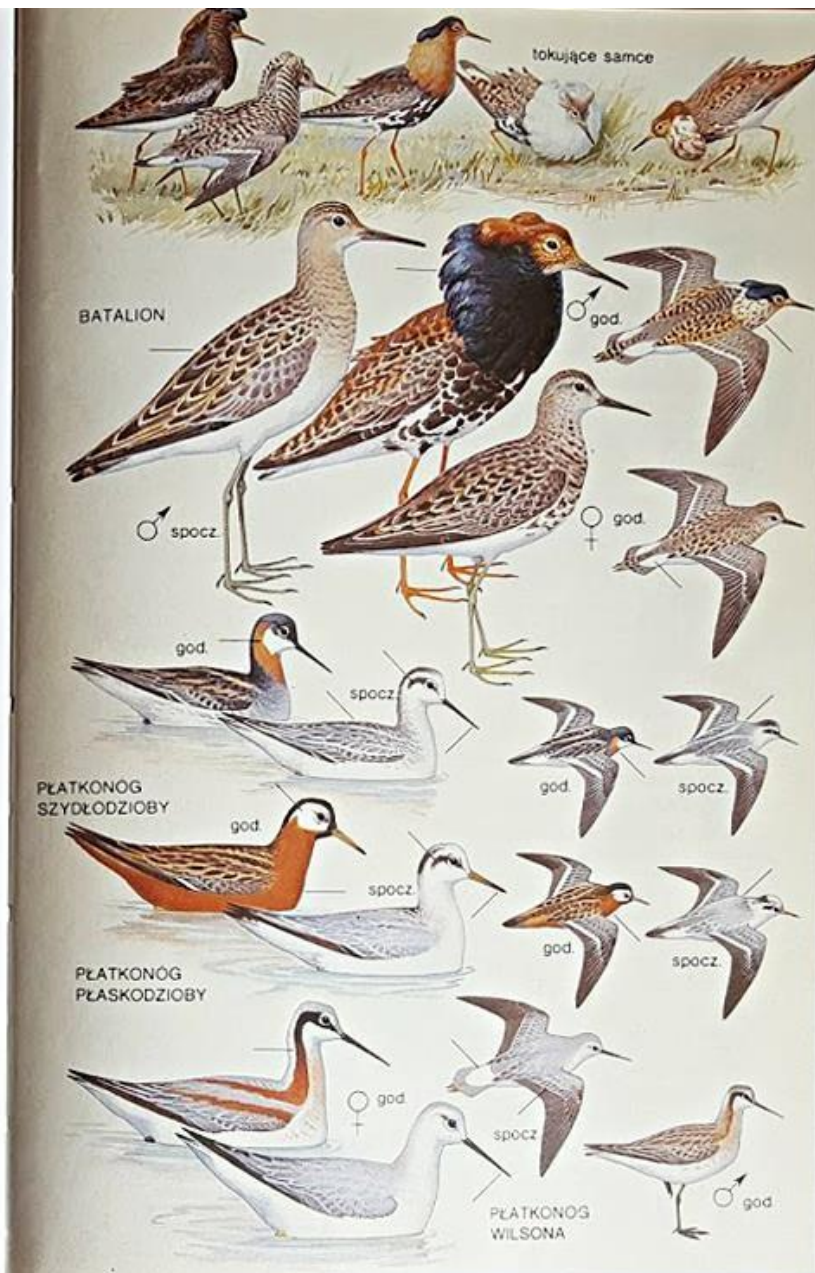

Noga płatkonoga płaskodziobego

Dzioby płatkonogów: 1 — płaskodziobego, 2 — sztyłkodziobego

233. **PŁATKONÓG SZTYŁKODZIOPY** *Phalaropus lobatus* ○. Cienki, długi dziób. W szacie godowej od spodu biały, wierzch ciemnobrunatny. Białe podgardle, rdzawa przepaska na szyi, u ♂ słabsza. Dziób i nogi czarniawe. W szacie spoczynkowej podobny do 232 — różni się kształtem dzioba, ciemniejszym, silniej paskowanym wierzchem ciała, a w locie pojedynczym białym paskiem na skrzydłach. **Głos:** podobne do 232 wip, prip, na lęgowiskach kik-kik-kikik-tri, ostrzewawcze szerrri. **Ciało** 17 cm, siąg 36 cm.

234. **PŁATKONÓG WILSONA** *Phalaropus tricolor*. W upierzeniu godowym ♀ z podwójnym, rdzawym paskiem na grzbiecie i bokach szyi, aż do oka. ♂ podobny do 233, lecz o ciemniejszej głowie i jaśniejszej pierści. W upierzeniu spoczynkowym jasny, z wierzchu popielatobrązowy, o jasnej głowie. Dziób czarny, nogi zimą mogą być żółtawe, latem — czarne. W locie odróżnia się od pozostałych gatunków brakiem białego paska na skrzydle i białym kuprem. **Głos:** niskie kru. **Ciało** 22 cm, siąg 44 cm.

Klucze obrazkowe - przykłady

NYMPHALIDAE

107. *Euphydryas aurinia* (Rott.)

Przeplatka aurinia

Cechy wyróżniające: na wierzchu i spodzie tylnych skrzydeł w przepasce zewnętrznej występuje rząd czarnych kropek. Wierzch skrzydeł rdzawożółty z czarnym deseniem. Gatunek o bardzo dużej zmienności osobniczej. Rozpiętość skrzydeł 36–40 mm.

Pojaw motyla: 3/V–1/VII.

Środowisko: torfowiska niskie, wilgotne łąki i polany śródleśne.

Rośliny pokarmowe gąsienicy: różne gatunki babki (*Plantago* L.), driakwi (*Scabiosa* L.), przetacznika (*Veronica* L.) i innych roślin zielnych.

Rozsiedlenie: Europa, Azja Mniejsza, strefa umiarkowana Azji aż do Korei. W Polsce występuje na nielicznych, rozproszonych stanowiskach na nizinie i w niższych położeniach górskich.

108. *Euphydryas maturna* (L.)

Przeplatka maturna

Cechy wyróżniające: w przepasce zewnętrznej brak rzędu czarnych kropek. Wierzch skrzydeł ceglasczerwony z silnie rozwiniętym czarnym deseniem. Spód skrzydeł rudopomarańczowy z żółtymi plamami i przepaskami. Rozpiętość skrzydeł 38–46 mm.

Pojaw motyla: 2/VI–3/VII.

Środowisko: wilgotne łąki i polany w lasach łęgowych.

Rośliny pokarmowe gąsienicy: jesienią — jesion (*Fraxinus excelsior* L.), osika (*Populus tremula* L.), wierzba iwa (*Salix caprea* L.); wiosną — niskie rośliny zielne, np. przetacznik (*Veronica* L.).

Rozsiedlenie: od środkowej Europy przez strefę umiarkowaną Azji po góry Altaj. W Polsce występuje na izolowanych stanowiskach na Dolnym Śląsku i w Puszczy Białowieskiej.

107 ♂ 108 ♂

107 ♀ 108 ♀

107 s 108 s

Klucze obrazkowe - przykłady

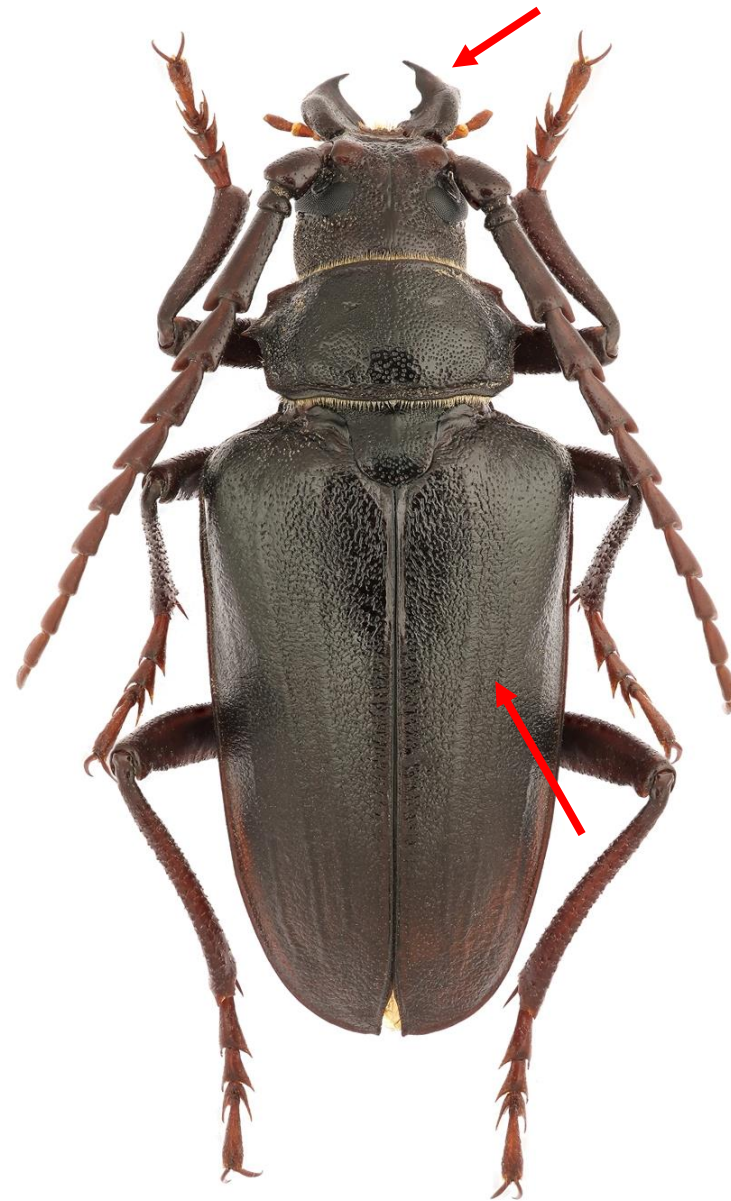
Charakterystyka wybranych rządów owadów

RZĄD Coleoptera chrząszcze

- aparat gębowy typu gryzącego
- skrzydła pierwszej pary przekształcone są w grube pokrywy, które są nielotne i służą do ochrony skrzydeł drugiej pary oraz odwłoka
- Skrzydła drugiej pary błoniaste, lotne

Fot. Lech Kruszelnicki

RZĄD Lepidoptera motyle

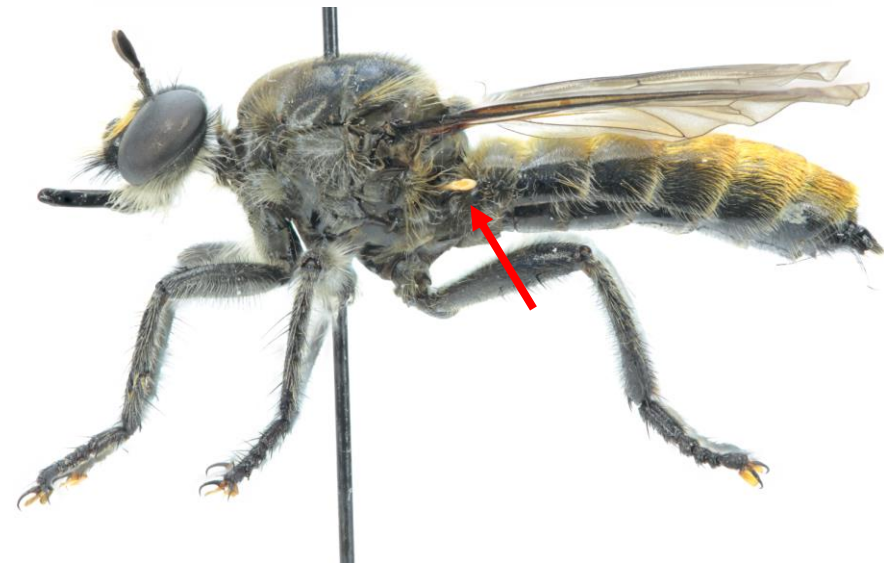
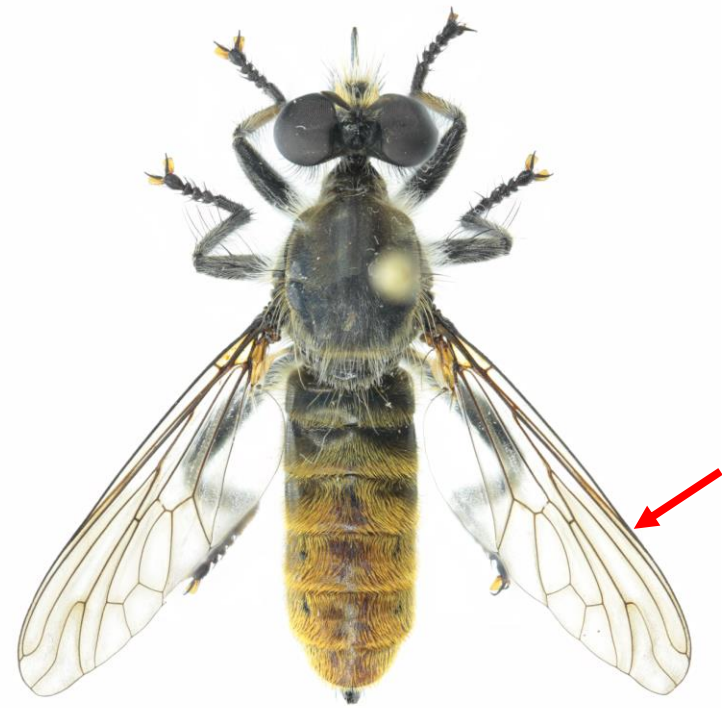
- skrzydła pierwszej i drugiej pary pokryte łuskami
- aparat gębowy typu ssącego
- przeobrażenie zupełne z larwą – gąsienicą

RZĄD Diptera

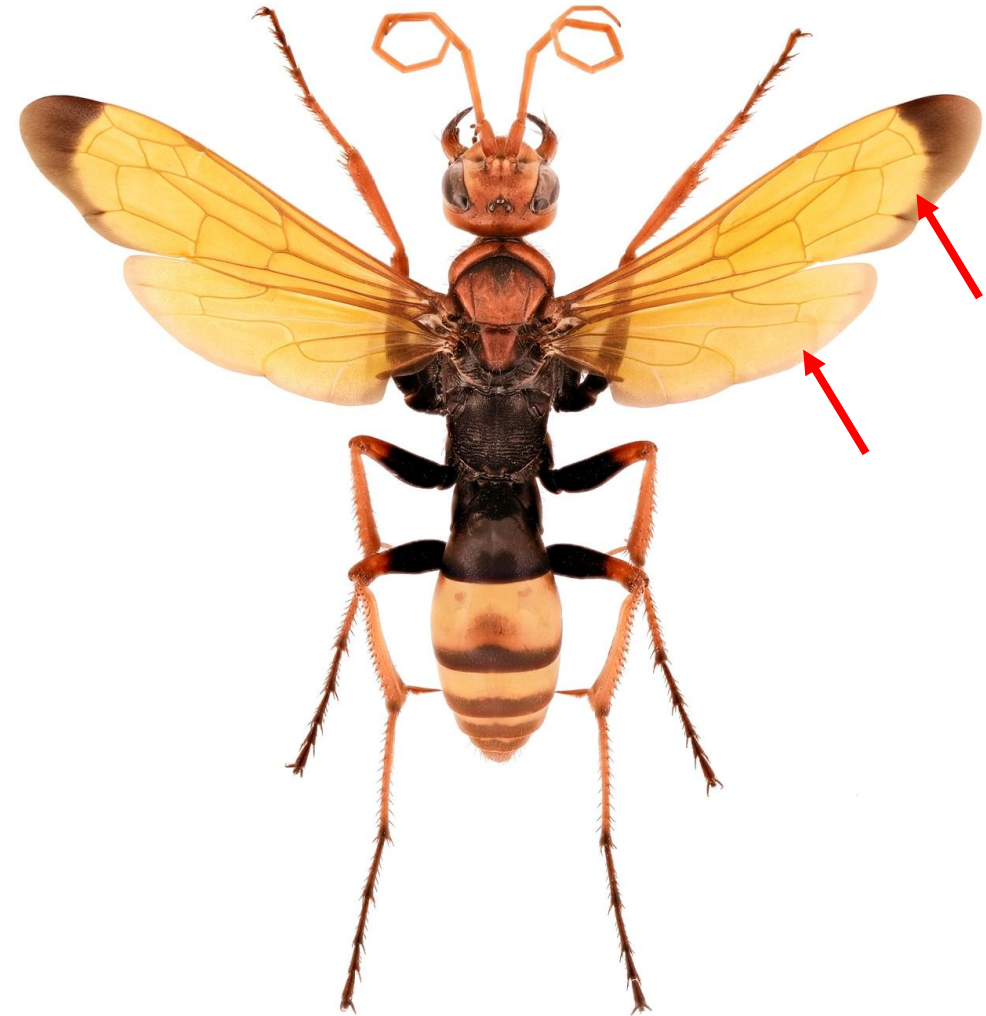
Muchówki

- skrzydła pierwszej pary błoniaste i lotne
- skrzydła drugiej pary uwstecznione, występują tylko w postaci przezmianek – narządów zmysłu lotu
- aparat gębowy kłujący, liżący, gryzący lub ssący

RZĄD Hymenoptera błonkoskrzydłe

- dwie pary błoniastych skrzydeł, przezroczystych i lotnych
- skrzydła połączone są ze sobą małymi haczykami, co pozwala utworzyć im jednolitą powierzchnię nośną podczas lotu
- aparat gębowy typu gryząco-liżącego lub liżąco-ssącego

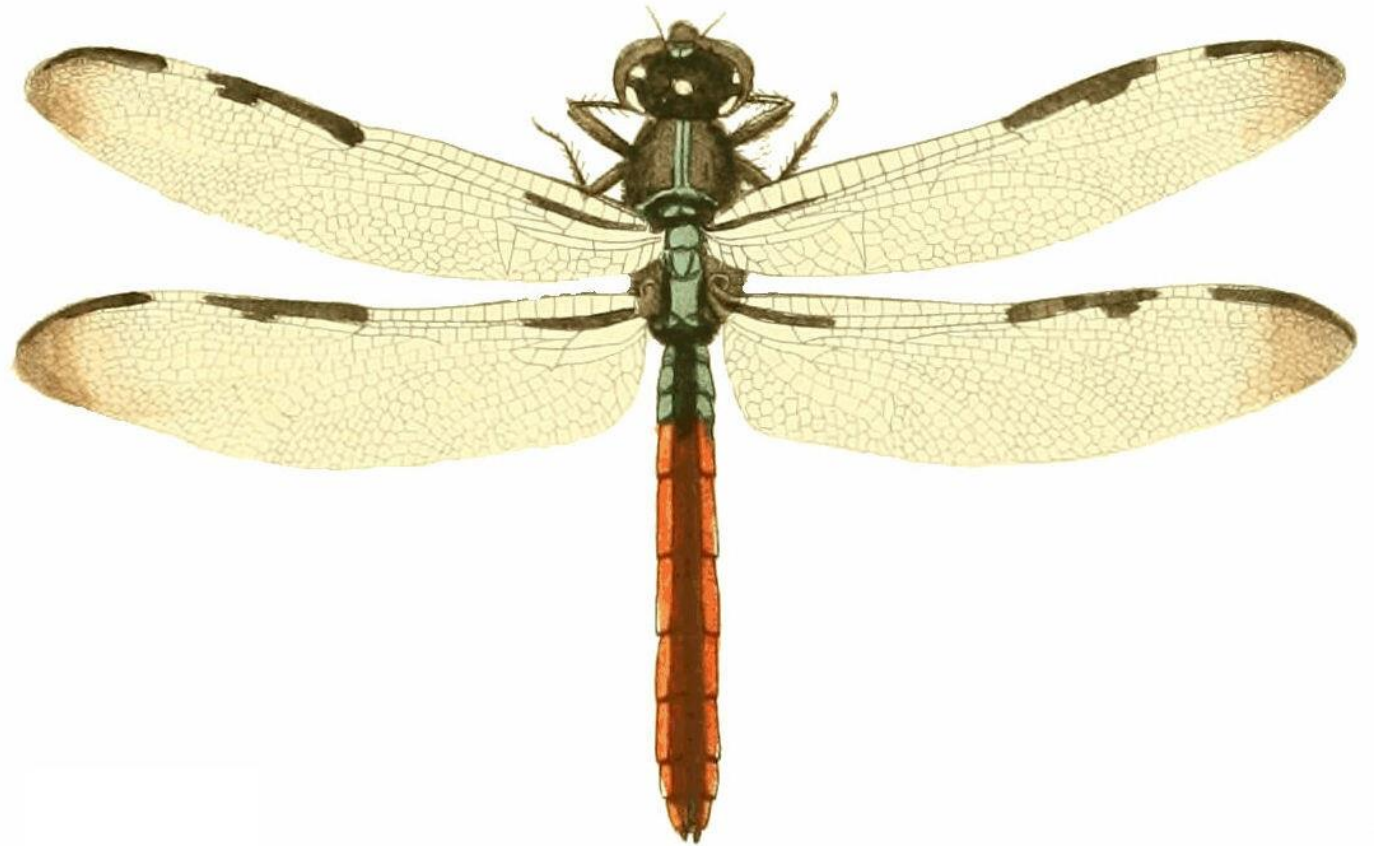

Fot. Lech Kruszelnicki

RZĄD Odonata wążki

- krótki tułów, silnie wydłużony odwłok
- Dwie pary skrzydeł lotnych, błoniastych
- Larwy związane ze środowiskiem wodnym
- Czółki krótkie

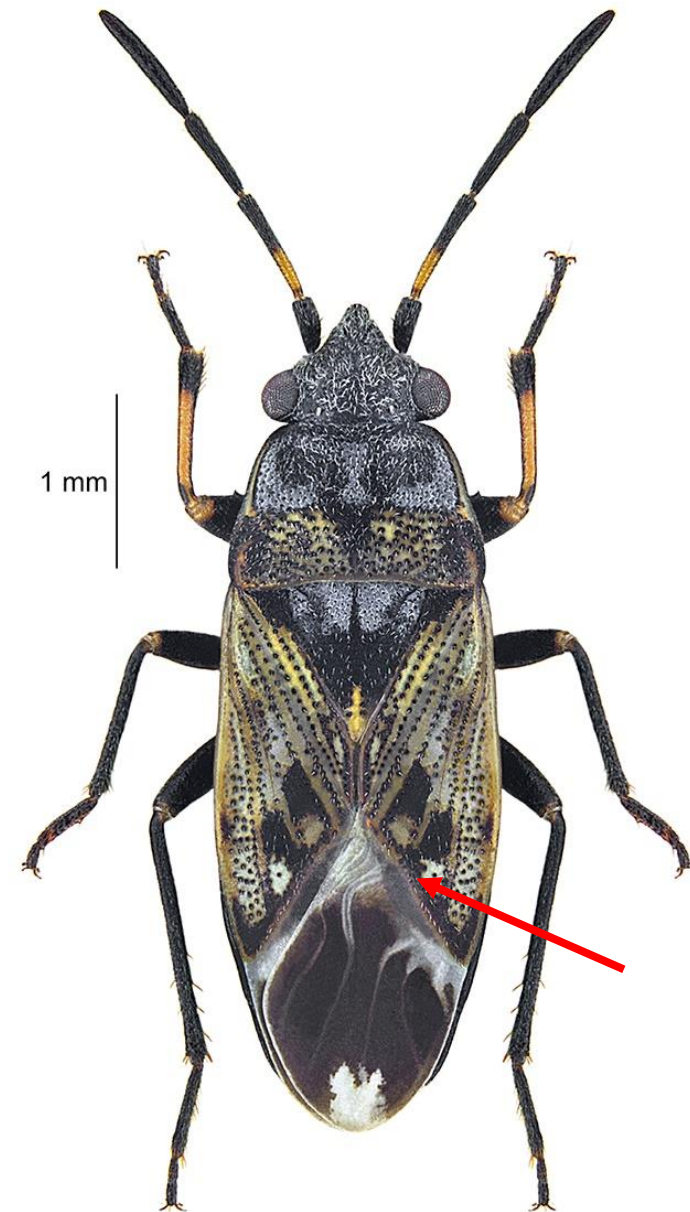
Źródło: domena publiczna

RZĄD Heteroptera

Pluskwiaki różnoskrzydłe

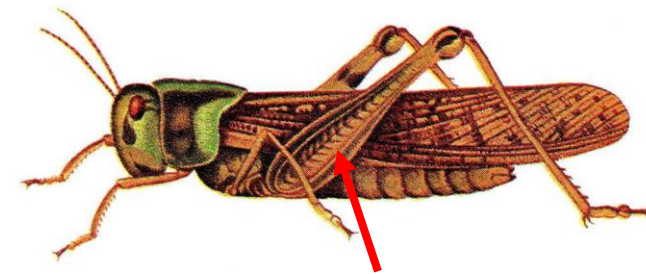
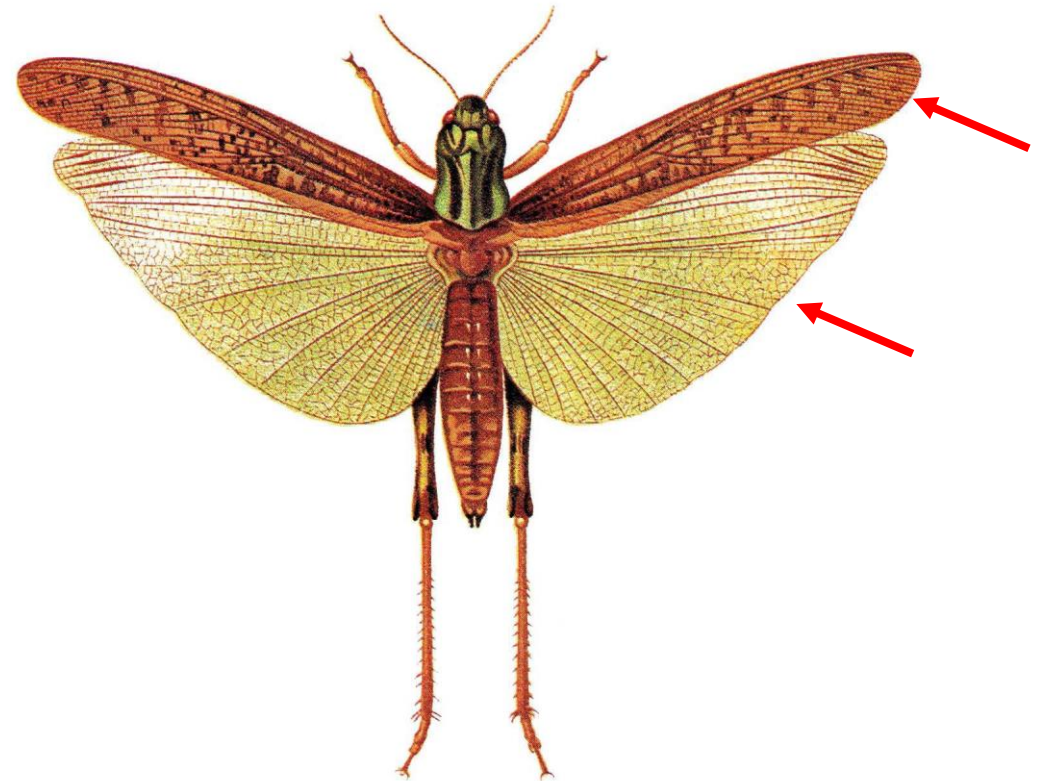
- aparat gębowy typu kłująco ssącego
- skrzydła pierwszej pary w postaci półpokryw, skórzastych chroniących skrzydła drugiej pary
- skrzydła drugiej pary błoniaste, lotne, składane pod półpokrywy

© ARTUR TASZAKOWSKI & GRZEGORZ GIERLASIŃSKI

RZĄD Orthoptera prostoskrzydłe

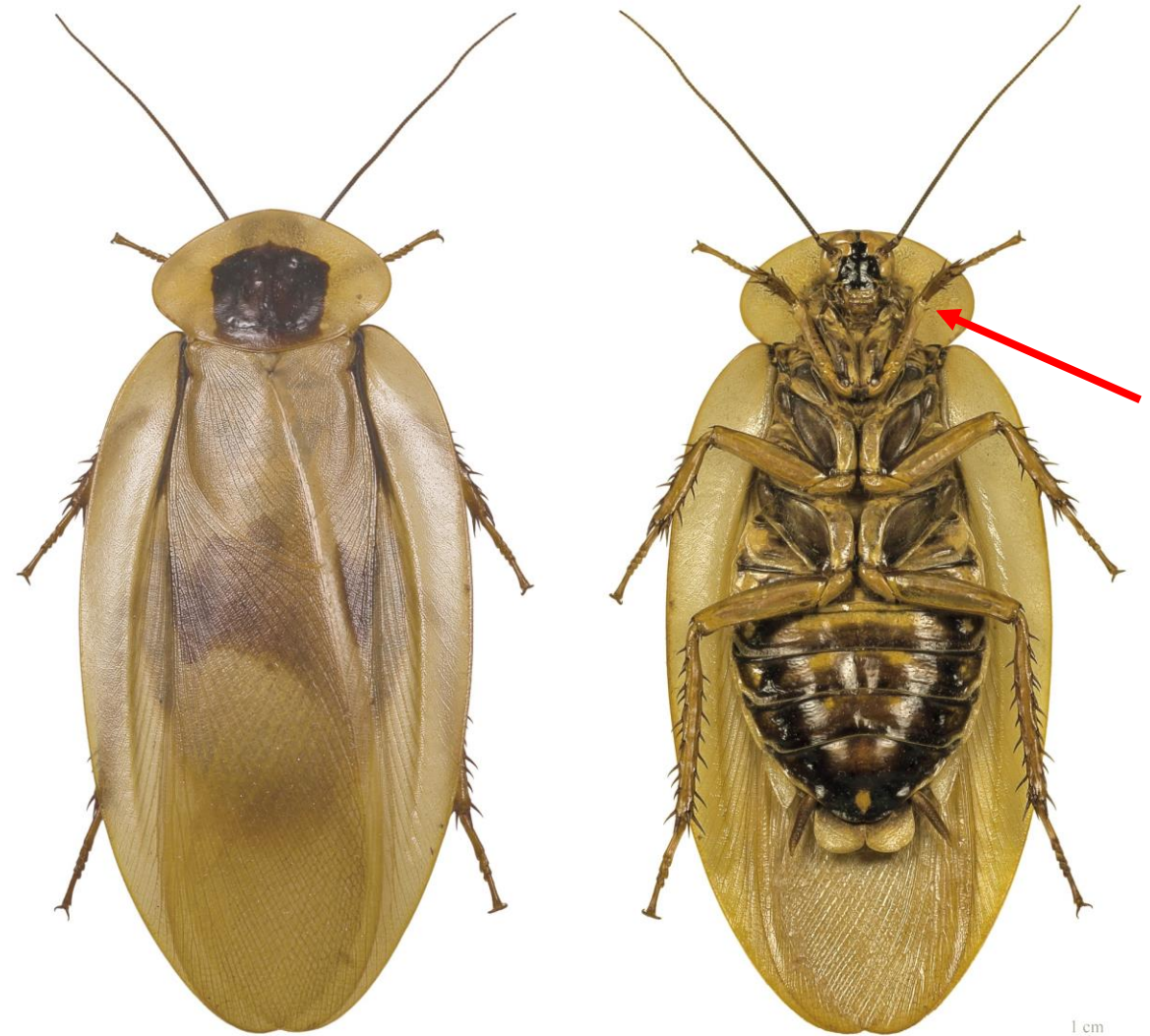
- skrzydła pierwszej pary sztywne
- skrzydła drugiej pary błoniaste, składające się wzdłuż ciała
- głowa ortognatyczna – skierowana prostopadle względem osi ciała
- aparat gębowy gryzący
- nogi trzeciej pary mocne, i skoczne

Źródło: domena publiczna

RZĄD Blattodea karaczany

- głowa jest prawie w całości ukryta pod tarczowatym i szerokim przedpleczem
- dwie pary skrzydeł, pierwsza skórzasta, druga błoniasta

Fot. Didier Descouens
Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported license

Dziękujemy za uwagę !

Organizator

Województwo
Śląskie

Muzeum
Górnośląskie
w Bytomiu

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu jest instytucją kultury
Samorządu Województwa Śląskiego.